

ДЕЛФИНА ДИЛПРИЋ

**РУКОПИСНО ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ МАНАСТИРА СВЕТЕ
ТРОЈИЦЕ КОД ПЉЕВАЉА**

У библиотеци цркве Св. Вазнесења у Чачку чува се, под бројем 115, рукописно Четворојеванђеље које је раније припадало манастиру Свете Тројице код Пљеваља.

Из једног записа на листи За у самој књизи сазнаје се да је Четворојеванђеље приложено у јануару 1839. године на цресто Конзисторије Ужичке епархије са седиштем у Чачку. Запис је својом руком сачинио господин Прокопије, јеромонах херцеговачког манастира Свете Тројице код Пљеваља. Других записа у рукопису нема.

Четворојеванђеље је повезано у дрвене дашчице пресвучене смеђом кожом са утиснутим орнаментима. Величине је 32,5 x 22,2 x 7,5 цм. На ивици четврте стране корица причвршћена су два кожна кајиша, украшена са по једном цветном граном, а при врху тих кајиша су металне копче којима се рукопис затвара. На првој страни корица утиснут је крст са постољем, који се састоји од малих крстића оперважених цик-цак орнаментом, на чијим крацима је по једна цветна грана, као и у постољу. Крст је уоквирен са три концентрична правоугаоника, са четири цветне гране у угловима централног по-

ља. На четвртој страни корица поновљено је декоративно решење, с тим што је, уместо крста, додата још једна цветна грана, а на унутрашњим странама корица прилепљени су чисти листови без записа.

Две стотине и педесет три листа рукописа исписано је полууставним типом ћирилице српске рецензије, словима висине 5 мм у основним редовима и размаком између редова од 6мм, на хартији формата 30,3 x 21,5 цм и у формату текста 23,4 x 13,5 цм са 22 реда на пуним страницама. По стилској хомогености исписивања слова читавог текста Четворојеванђеља могло би се закључити да потиче од руке једног преписивача.

Драгоцени подаци за датовање рукописа садржани су на самој хартији. Само један тип воденог знака, љиљан у кругу са петокраком звездом изнад круга, који се често понавља, указује на то да је хартија набављена од једног произвођача из Италије, произведена између 1581. и 1592. године. Из тога се може закључити да рукопис није могао постати пре овог времена, а највероватније је завршен у току или непосредно иза овог интервала, дакле, у последњој декади XVI века.

Кватерниони су обележени на чистој маргини испод текста, у доњем десном углу, има их 33, али сви нису потпуни. По два листа недостају, првом, десетом и двадесетчетвртном, а пет листова тридесетрећем кватерниону. Рукопис је првобитно морао да има 264 листа, што значи да му недостаје 11 листова, који су припадали наведеним кватернионима. Није тешко претпоставити да је рукопис, после општећења, био прекоричаван и вероватно су му још тада ти листови недостајали, што се види из његовог садашњег стања.

Код свих зачала нису наведене главе и стихови из Јеванђеља. Код јеванђелисте Матеје има 20 изостављања, код Марка 26, код Луке 21, а код јеванђелисте Јована 13. Осим тога, преписивач је понекад грешио и код навођења редних бројева у попису зачала.

Сва четири јеванђеља почињу орнаменталном заставицом, једним редом декоративних слова и преплетеним иницијалом. Неколико завршних редова сва четири јеванђеља, ради репрезентативнијег изгледа, писани су црвеним мастилом (Матеј — 4, Марко — 7, Лука — 9 и Јован — 3 реда).

Заставице су цртане црним мастилом и накнадно попуњаване црвеном бојом.

Испред почетка Јеванђеља по Матеју, на листу 4а је велика правоугаона заставица величине (11,6 x 15,8 цм). Реализована је уобичајеном траком сплетеном у магичну комбинацију кругова и квадра-

та, који чине правоугаоно поље заставице издужене по хоризонтали. Уз бочне ивице вертикално се протежу стубићи са расцветалим врховима и таласастим спољашњим вертикалама, а са горњих углова, повијени према средини, полазе изданци лозице.

Чињеница да су делимично колорисана поља, у овом случају само до једне трећине заставице, на први поглед указује на могућност да је аутор изненада прекинуо рад не наставивши га, али правилност обојене површине и пропорционалност бојених и белих површина откривају довршеност његове намере.

Иницијал К на почетку текста Јеванђеља по Матеју начињен од двоструке траке, која се на крацима слова расцветала, релативно је китњаст и у односу на три иницијала са почетка осталих трију јеванђеља, богатије је украшен. Као да је аутора, са одмицањем посла, напуштало стрпљење. Иницијал К (величине 6 x 4,5 цм), заузима висину од 5 редова текста и исцртан је црвеним мастилом.

На листу 72а почиње текст Јеванађеља по Марку. Изнад њега стоји уска, положена заставица, облика издуженог правоугаоника (8 x 14,5 цм) коју наткриљују изданци вреже повијене ка средишту, означеном једним кратким вертикалним преплетом.

Текст Јеванђеља по Марку почиње иницијалом З величине (9 x 5 цм) и заузима висину од девет редова.

Пад концентрације аутора овде је, међутим, надокнађен елегантношћу фигуре слова протегнутог уз ивицу текста. Сведеност и одсуство труда око преплета на срећан начин је ослободило руку мајстора, што је донело предност овом иницијалу у његовој графичкој атрактивности и естетском складу.

На почетку Јеванђеља по Луки, на листу 115а правоугаона је заставица величине 9 x 15,2 цм, хоризонтално постављена. Њени преплети и целокупна декоративна занимљивост су оскуднији у односу на остале заставице овог рукописа. И са њених углова избијају флорално орнаментисани продужени, разбијајући монотонију једноличног тока једноставно преплетене траке.

Иницијал П, којим почиње текст, врло је скроман, на стаблима слова су два округла задебљања. Величине је 2 x 0,8 цм и заузима висину од два реда текста.

Испред Јеванђеља по Јовану, на листу 187а, постављена је заставица полукружног облика, која се састоји из крстастих, вишеструко преплетених осмица. Њен доњи распон износи 15,5 цм, висина 7 цм, а ширина лука 2 цм. Крајеви се завршавају стилизованим биљ-

ним мотивима. У полукругу заставице налазе се три реда текста, од којих је изразит први.

Необичност ове заставице, склад и чврстина њене форме, као и асоцијативна вредност која се везује за репрезентативност и симболику овенчаних прочеља и свечаних портала, најуспешнија је илуминација овог рукописа. Њоме је аутор показао склоност и способност да апстрактном формом искаже своје осећање лепоте, сигурност у графичистичкој предсатви тежње ка узвишеном.

Текст Јеванђеља по Јовану почиње скромним иницијалом В, величине 5 x 1,5 цм, који заузима висину од четири реда.

Поред наведених декоративних иницијала, у рукопису има иницијала једноставније израде. То су: иницијал В, који се јавља 56 пута; Р, који је забележен 26 пута, и иницијал П — само једном наведен.

На маргини горњег дела сваке странице, изнад текста, исписано је црвеним мастилом у скраћеној форми, име јеванђелисте.

На маргинама, у вертикали, исписана су црвеним мастилом зачала јеванђеља. Њима су бележени подаци у тексту, када се чита поједино јеванђеље, а такође и њихов почетак.

Преписивач често употребљава надредно слово, у циљу економисања простором, а понекад и због естетског решења. Од свих надредних слова најчешће примењује слово д, на свакој страници, и по неколико пута. На пр: ВНОГР^А - list 50а, ТАКОЖЕ^А - list 50а.

Илустрације ради, у овом раду биће наведен само по један пример за свако надредно слово:

НЕПДѢТЬ^А - list 24-а, РАЕ^А - list 60-а, ДРѢ^А - list 126-а, ПРѢ^А - list 835,
 ПОНЕСТЬ^А - list 130б, НЕ^А - list 26б, ПР^А - list 27б, ЗЕМН^А - list 31-а, КС^А - list 38б, СТРАЕ^А -
 list 124б, СЕАНѢ^А - list 31а, ПРРКЪ^А - list 33а, СЕСТА^А - list 29б, ЦРТВІА^А - list 38а,
 ВРА^А - list 38а, ДРГЪ^А - list 24а, БОГАТАСТА^А - list 79а, ѠБЛЕ^АННА^А - list 25б, ДОМАНЪН^А -
 list 24б, РАПТА^АХ^А - list 46а

Код мањег броја речи примењивао је чак и по два надредна слова, као што су: РАС^АЖАТЬ^А - list 37б, ВЪЖЕЛЪ^А - list 164а.

Код речи „око“ увек је стављао у прво слово о две тачке: ѠКО^А - list 149а, ѠЧЮ^А - list 22а, ѠЧНА^А - list 30б.

У демонологији заступљена су најчешће грчка имена мрачних сила као што су: дијавол, легеон, мамон, сатана, велзевул.² Реч велзевул преписивач пише на разне начине, што значи да му није била

довољно јасна, чак на истој страни лист 1476, исписује ову реч на три различита начина.

Од свих страних речи присутних у овом рукопису, најчешће су грчке: алавастар — лист 1046, алектор — 1.63а, алој (алоин) — 1.236а, акрида — 1.726, арома — 1.236а, аромат — 1.1106, архисинагог — 816, архитриклин — 1.190а, афедрон — 1.876, ефендит — 1.2386, ефимеарија — 110а, игеои — 1.656, исмирна — 1.236а, јереј — 1.1456, легеон — 1.81а, леонтион — 1.2216, литостратон — 1.234а, нард — 1.2186, пистик — 1.1046, пира — 1.836, порфира — 1.162а, сандалија — 1.836, скинија — 1.1416, скорпија — 1.147а, спекулатор — 1.846, спира — 1.109а, стадиј — 1.2006, судар — 1.2366, тектон — 1.83а тимијан — 1.1156, тигла — 1.2346, трапеза — 1.162а, хитон — 1.2346, хламида — 1.67а.

Латинске речи су многобројне, поготову у односу на речи из грчког језика заступљене у овом четворојеванђељу. То су: претор — 1.2326, виталница — 1.105а, кесар — 1.234а.³

Присутне су и речи из оријенталних језика: гавата, 1.234а, јеврејска реч која означава судницу, узвишено место где се суди, у овом четворојеванђељу означава камен на коме је седео Пилат за време суђења; Голгота, 1.2346, јеврејска реч, односи се на брежуљак Западног Јерусалима, где се вршила јустификација, кажњавање смртју распињањем; кифа, 1.1896, сиријско-халдејска реч у значењу камен, у овом Четворојеванђељу односи се на апостола Петра; куш, 1.204а, јеврејска реч — шатор или сеница — тим именом зове се јеврејски празник који их је подсећао на излазак из Египта и лутање по Арабијској пустињи, када су живели под сеницама;⁴ левит, 1.1456, јеврејски свештеник, из племена Левијева, сина Јаковљева; левити су се бринули за вршење верских обреда; мана, 1.2016, јеврејска реч — бела зрна која су падала са дрвећа, а Јевреји их јели за време лутања по Арабијској пустињи, после изласка из Египта; месија, 1.189а, јеврејска реч значи — помазник, владар или свештеник који би помазивањем стекао право да буде вођа народа; пасха, 1.105а — од јеврејске речи песах значи прелаз, промена места — у време лутања седам дана су јели бесквасне хлебове, а свештеници су клали пасхално јагње у храму; рави, 1.237а, јеврејска реч, значи учитељ или наставник (ређе се јавља као равуни, што има исто значење, спомиње се само код јеванђелисте Јована); „Или, Или лама савахтани“, јеврејска реч, 1.1096, значи „Боже, Боже што си ме оставио“ (То су речи које је Христос изговорио распет на крсту).

Занимљиво је да преписивач употребљава јеврејску реч „вар“, у значењу син, као на пр. варион — 1.38а, син Јонин, која се иначе ретко среће у нашим старим рукописима.

Код монетарно — нумизматичких термина најчешће је употребљавао грчку терминологију: асериј (асариј) — 1.24а, влагалиште — 1.152а, газофилакија — 1.208а, дидрахма — 1.40б, динар — 1.135а, драхма — 1.159а, златица кинсонаја — 1.51б, кесаревиј дан (царски данак) — 1.171б, кинсон — 1.40б, ковчежац (благајна) — 1.219а, кондрат — 1.102а, корван — 1.87а, лепта — 1.172а, лихва — 1.168б, манас (мина) — 1.168а, мед — 1.102а, меденица — 1.154а, пенезник (трговац) — 1.90б, пенез — 1.46а, скровиште неоскудно — 1.152а, скровиште хранилно — 1.102а, скровишноје хранилиште — 1.102а, среброљубац — 1.161б, сребрник — 1.105а, статир — 1.41а, талант — 1.59а, цета — 1.171б. Може се претпоставити да је то учинио свесно избегавајући турску монетарну терминологију у религиозној хришћанској књизи.

Да се приметити, што није редак случај у српским старим рукописима, да меша *Є* и *Ѣ*. У том погледу преписивач је понегде на истој страници на два начина исту реч белјежио. На страни 132а ДРѢВО, ДРѢВО на страни 80б ВѢТЬ, ВѢТАРЬ.

Нису ретки случајеви да у истој речи употребљава удвојена слова, најчешће слова *а* и *и*: БЛАЖНААХЪ СЕ-*ust* 83а, ПИСАНО-*ust* 91б.

У лигатури је дао следеће комбинације: *А-у* (ЧУ-*ust* 85а), *Ѣ-р* (ПЕѢ-*ust* 34б), *л-ѣ* (ЛУѢ-*ust* 174а), *з-р* (ЗРНТЕ-*ust* 89а)

За наш језички фонд овај рукопис има одређен значај. У њему је заступљен цео низ словенско — српских речи, које се више не употребљавају у нашем савременом говорном језику, али се неке од њих налазе код Хрвата и у Македонији.

Заборављене и напуштене речи, сачуване код Хрвата: осл — 1.155а, ремен — 1.122б, сатник — 1.132б, тат — 1.152б, тисућа — 1.200а, тисућник — 1.231б.

Код Словена у Македонији сачувана је реч печал — 1.228.

Уместо речи убрус — 1.168б заступљене у овом рукопису, у наш говорни језик увукао се турцизам пешкир (персијског порекла).

Речи власуља и власуљар, у рукопису су присутне као влас — 1.173б.

Реч вас — 1.140а, у значењу село, често је заступљена у топонимији Словеније.

Изведене речи као што су розга — 1.225б и метва — 1.149б још се увек могу чути у нашим планинским крајевима.

У Јесејевој лози (Лука, глава III, стих 23 — 38) број имена не слаже се са бројем имена у садашњим богослужбеним књигама, а постоји и разлика у њиховом редоследу и називима. У овом рукопису заступљено је 76 имена, а у званичним књигама има их 74.

Богородично име пише на два начина. Најчешће као Марија — 1.119а, а ређе као Марјам — 1.119б.

Код ословљавања Христа употребљене су три речи: наставник, учитељ и рави. Христос се најчешће ословљава са учитељ, много ређе са наставник и рави. Као учитељ, Христа су ословљавали неки човек из народа, један од књижевника, неки законик, један од оних који су га искушавали. Са речју наставниче обратили су му се ученик Петар и један лепрозни болесник. Јеврејска реч рави, која значи учитељ, у овом четворојеванђељу је заступљена у изворном облику.

Писар је добро био упознат са грчким језиком. Више пута употребљава за исти појам некад грчку, а понекад српску реч. На пример, реч алектор замењује са речју петао, реч акрида са старословенским пруг, евангелие са блага вест.

У овом рукопису нема изразитих русизама.

Код јеванђелисте Јована, тамо где се говори о хватању Христа, заступљена је ретка и занимљива реч Назореј — 1.231а. На Христово питање упућено групи оружаних лица „кога тражите?“, њему су одговорили „Исуса Назореја“ Назореји су били код Јевреја једна религиозна секта чијим је члановима било забрањено да пију вино, чак нису смели да једу грожђе од кога се вино прави, забрањено им је било шишање косе, избегавање свега што је нечисто, нарочито додир са лешом. Име су добили по граду Назарету. Пошто је Христос био из Назарета, није чудно да га понекад уместо Назарећанин називају Назореј. У овом случају, највероватније је да је реч Назореј употребљена из разлога непознавања чињеница о поменутој секти.

Једино код јеванђелисте Јована реч Јудеј, Јудејин и Јудејска земља написани су као Жидов, Жидовин и Жидовска земља, што указује на утицај Запада на изговарање и писање ове речи.

Код јеванђелиста Матеје и Марка текст изнад зачала и текст испод заставице разликују се од истог текста код јеванђелиста Луке и Јована. Реч Јеванђеље исписана изнад зачала код јеванђелиста Матеје и Марка, дата је испод заставице у српском преводу као БЛАГОЗВѢСТІЈИЊЕ Код Луке и Јована увек стоји само реч ЄВѢЛІЕ и изнад зачала и испод заставице.

Ауторова склоност ка уметничким решењима дошла је до изражаја на последњој страни претпоследњег листа: дао је као илустрацију у четири црвена квадрата исписан текст, који упућује кога дана и по коме гласу се читају апостоли и јеванђеља на јутрењи и литургији.

Споменичка вредност овог рукописног четворојеванђеља у зависности је од културних прилика времена у коме је настало и одражава однос према слојевитом наслеђу језика и писма, у коме се поједини елементи механички преносе и беживотно егзистирају као обесмишљени траг многих живих и динамичних промена које су се дешавале у српској ћирилици током неколико претходних векова. Његов аутор — преписивач, монах, у времену када се штампа афирмисала као техника која задовољава потребу за књигом и њеним умножавањем, био је свестан сопствене улоге у култури свог народа. Он обавља мукотрпан посао, чији се смисао исцрпљује пре свега у настављању монашке преписивачке праксе са свим њеним посебностима ритуалног и вредносног кодекса. С тим у вези је и недоследност у примени одређених облика језика и графије: мешање искуства рашке и босанске варијанте ћирилице — јер су оне биле помешане још пре преписивачког времена, двојако употребљавање знака * (као Е и као ЈЕ), несигурност у примени тврдог и меког знака, итд. Те чињенице су аргументација претпоставке о времену и месту настанка рукописа. Писан српском рецензијом црквено-словенског језика и редакцијом која у себи садржи локалне елементе језика источне Херцеговине, сам рукопис указује на крај XVI века као време настанка и на манастир св. Тројице пљеваљске као највероватније место из чије је скрипторије изашао. Архаични елементи у писму и језику одређују опште оквире овог касног рукописног споменика, који је у свему настојао да подражава свој знатно старији узор, не прихватајући нова искуства, нове ситуације и решења у њему савременом писму и језику.

У самом чину поклањања овог четворојеванђеља канцеларији Ужичке епархије у Чачку треба, поред осталог, видети и израз одушевљења и тежње да се на било који начин буде присутно у тек ослобођеној Србији. Монаси из неослобођених крајева са усхићењем су гледали на институције новоослобођене земље, па се с тога истиче у запису о поклону на страни За рукописа, да је поклон учињен не цркви св. Вазнесења већ епархијској канцеларији у Чачку.

НАПОМЕНЕ

1. С. М. Briquet, »Les Filigrans«, Leipzig 1923, sl. 7318, 7319.
2. Н. Толстој, „Неколико напомена о словенској демагогији“, „Расковник“, 31, Београд, 1982, 103—108.
3. Реч кесар је настала од имена Јулија Цезара (43. године пре Христа — 16. година после Христа) и ушла је у све европске језике у означавању владара или цара.
4. Подаци о том празнику и о тој речи налазе се у III књизи Мојсијевој, глава XXIII, стих 42—43.

ЛИТЕРАТУРА

1. М. Дивковић, „Латинско-хрватски рјечник“, Загреб, 1900.
2. С. Сенц, „Грчко-хрватски рјечник“, Загреб, 1910.
3. В. Карацић, „Нови завјет“, Биоград, 1914.
4. В. Михајловски, „Библијско-богословски речник“, Ниш, 1934.
5. С. Петковић, „Речник црквенословенскога језика“, Сремски Карловци, 1935.
6. Душанка Ранковић, „Овчарско-кабларско четворојеванђеље из збирке проф. Алексе Ивића“, Зборник за ликовне уметности, 1, Нови Сад, 1965, 107—115.
7. Мара Харисијадис, „Четворојеванђеље патријарха Пајсија“, ЗЛУ, 15, Нови Сад, 1979, 331—341.
8. С. Радојчић, „Старе српске минијатуре“, Београд, 1950; 56—59.
9. П. Ђорђевић, „Историја српске ћирилице“, Београд, 1971.
10. Вера Радосављевић, „Техника старог писма и минијатуре“, Београд, 1984.

LE TETRAÉVANGILE MANUSCRIT DU MONASTÈRE DE LA SAINTE-TRINITÉ PRÈS DE PLEVLJA

A la bibliothèque de l'église de l'Ascension à Čačak, on conserve, sous le numéro 115, le tétraévangile manuscrit qui avait appartenu autrefois au monastère de la Sainte-Trinité près de Plevlja.

Une inscription figurant au feuillet 1¹⁰ du livre nous apprend que ce tétraévangile fut présenté en janvier 1839 au trône du Consistoire de l'éparchie d'Užice, dont le siège était à Čačak, par Monsieur Procope, hiéromoine du monastère herzégovinien de la Sainte-Trinité, près de Plevlja.

Les deux-cents-cinquante-trois feuillets du manuscrit étaient écrits en cyrillique serbe de type demi-solennel. A en juger par l'homogénéité du style dans lequel étaient formés les caractères de tout le texte du Tétraévangile, on pourrait conclure qu'il est dû à la main d'un même copiste.

De précieuses données qui permettent de dater le manuscrit se trouvent dans le papier même de celui-ci. Un seul type de filigrane — un lys dans un cercle, surmonté d'une étoile à cinq branches et souvent répété — révèle que le papier était fourni par un producteur d'Italie et qu'il était fabriqué entre 1581, 1592; on peut en déduire que le manuscrit fut probablement achevé dans la dernière décennie du XVIe siècle.

Tous les quatre évangiles commencent par un en-tête ornemental, par une ligne de caractères décoratifs et par une initiale entrelacée.

Les en-têtes sont dessinés à l'encre noire et colorés par la suite de rouge.

Les quaternions sont écrits dans la marge au-dessous du texte, dans le coin droit; il y en a 33, mais tous ne sont pas complets.

Les chapitres et les versets de l'Évangile ne sont pas indiqués partout. Dans l'Évangile selon Matthieu il y a 20 suppressions, dans celui selon Marc — 26, dans celui selon Luc — 21 et dans celui selon Jean — 13. En outre, le copiste a fait des erreurs aussi en marquant les nombres ordinaux.

Le nom de l'évangéliste est écrit à l'encre rouge en abrégé dans la marge supérieure de chaque page.

La tendance de l'auteur vers des solutions artistiques s'est manifestée sur l'avant-dernier feuillet qu'il a illustré de quatre carrés où il a inscrit les jours où il fallait lire les Actes des apôtres et les Évangiles aux matines et au cours de la liturgie.

La valeur de ce tétraévangile manuscrit en tant que monument est en fonction des circonstances culturelles de l'époque où il a été recopié et il reflète l'attitude du copiste à l'égard de l'héritage complexe en matière de langue et d'écriture où certains éléments sont mécaniquement transmis pour exister comme des traces pétrifiées des changements dynamiques qui s'étaient opérés dans le cyrillique serbe au cours des siècles précédents. Le copiste accomplit une tâche difficile dont le sens s'épuise avant tout dans la continuation de la méthode dont les moines se servaient pour copier les manuscrits et dans l'insistance sur toutes les caractéristiques imposées par le rituel établi. C'est de là que proviennent les diverses inconséquences dans l'application de certaines formes de la langue et de la graphie: confusion des expériences de la variante bosnienne du cyrillique et de la variante rascienne (du fait qu'on les confondait avant l'époque du copiste), emploi double du signe **ѣ** (comme é et comme ié), manque de sûreté dans l'application du signe de mouilluer etc.

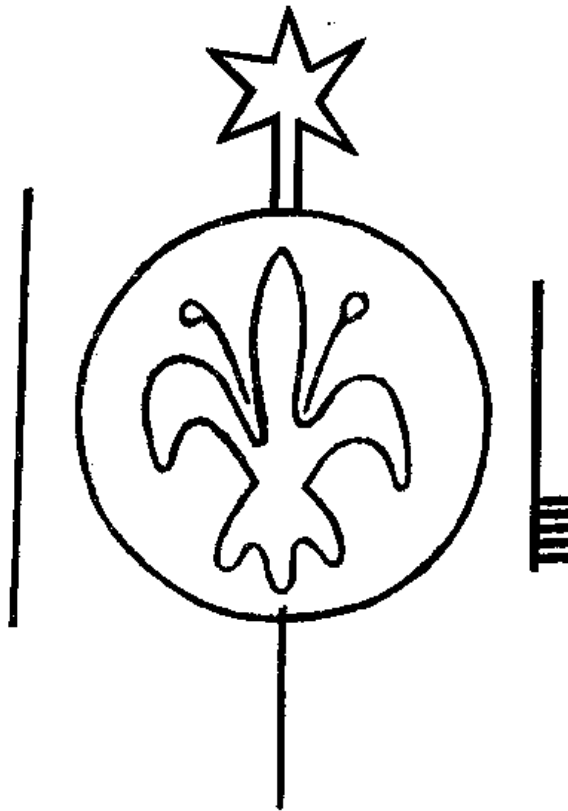
Ce manuscrit appartient à un atelier de copistes qui fonctionnait dans le bassin du Lim, le plus probablement à celui du monastère de la Sainte-Trinité, près de Plevlja.

Ово Епископ
 Приставлено на престоломъ Консисторіе
 Епархіе Шибике у Царку предвѣватоке,
 одъ Кѣрѣ Прокопіа, Свѣ. Св. Троицкогъ
 Монастыра, Новъ Кестъ у Херцеговини.
 мѣла Хрѣлова 1839. мѣзѣ Септемвриа.

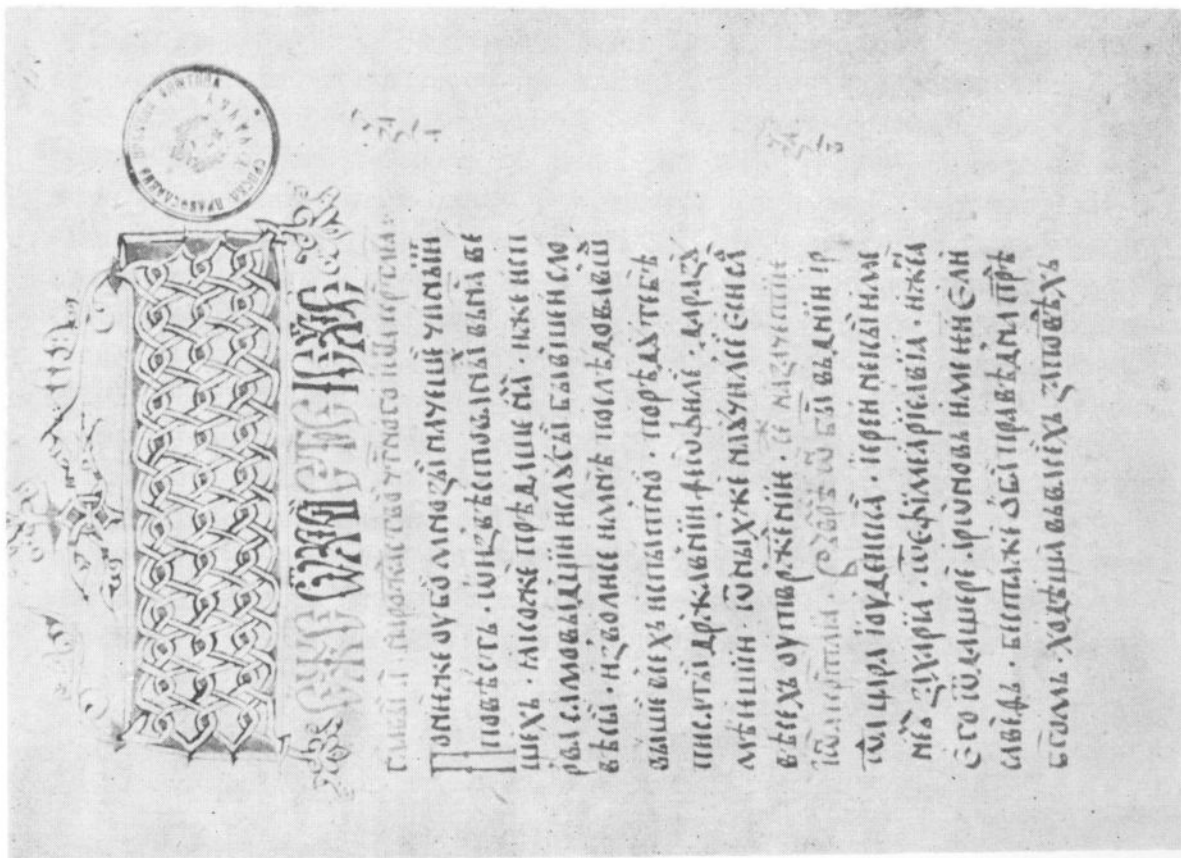
Сл. 1 Запис господина Прокопија, јеромонаха херцеговачког манастира Свете Троице код Пљеваља, из 1839.

Inscription due à Monsieur Prokope, iéromoine du monastère herzégovinien de la Sainte Trinite, pres de Pljevlja, et datant de 1839.

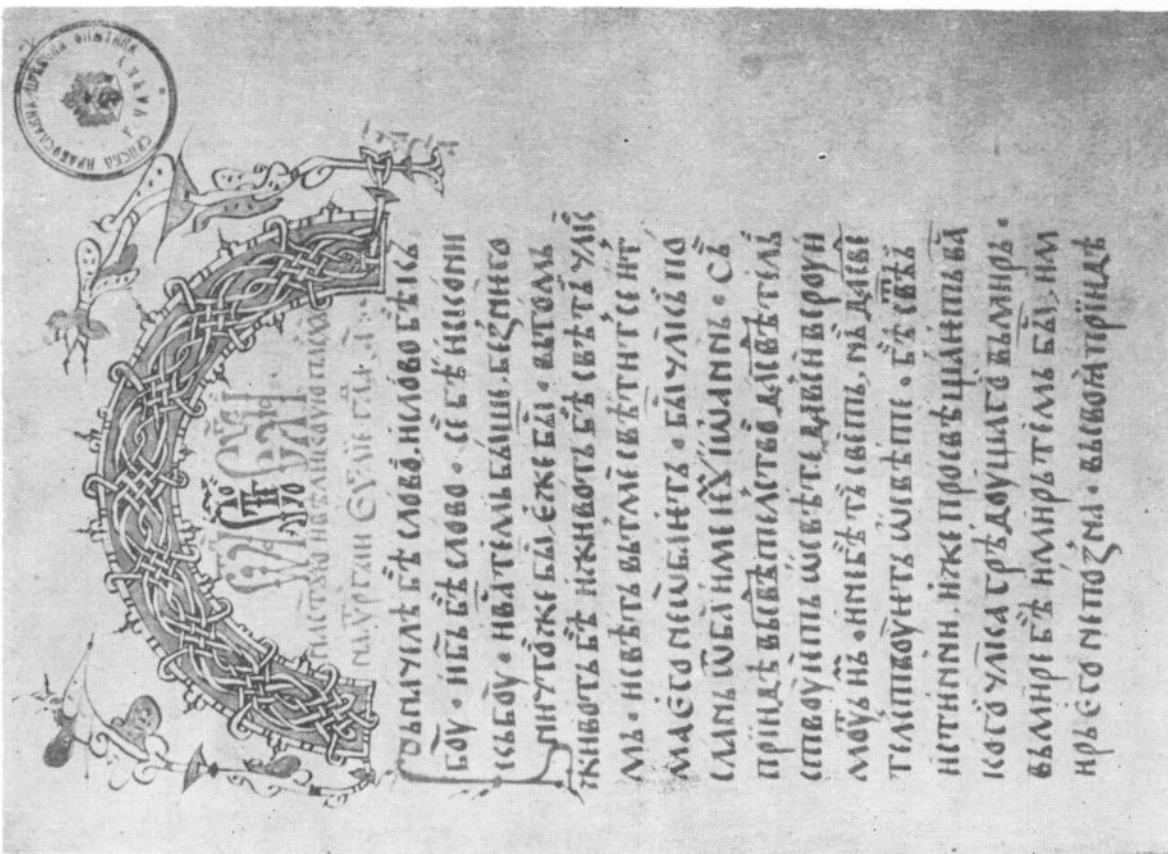

Сл. 2 Водени знак на хартији рукописног Четворојеванђеља манастира Свете Троице код Пљеваља

Filigrame sur le papier du Tétraévangile manuscrit du monastère de la Sainte Trinite, près de Pljevlja

Сл. 5 Четворојеванђеље Свете Троице код Плевала,
 заставица испод Јеванђеља по Луки
 Tétraévangile du monastère de la Sainte Trinite, en-tête de l'Évan-
 gile selon Luc

Сл. 6 Четворојеванђеље Свете Троице код Плевала,
 заставица испод Јеванђеља по Јовану
 Tétraévangile du monastère de la Sainte Trinite, en-tête de l'Évan-
 gile selon Jean